

1

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПОКЛОНСЬКА ОЛЬГА ІГОРІВНА

УДК 342.732:070.1

**ЖУРНАЛІСТ ЯК СУБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент **Слінько Тетяна Миколаївна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри конституційного права України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Мишина Наталя Вікторівна**, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права;

– кандидат юридичних наук, професор **Воронов Марк Миколайович**, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету.

Захист відбудеться 25 червня 2018 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано 23 травня 2018 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Професійна діяльність журналіста визначається рівнем свободи засобів масової інформації, що передбачає, передусім, забезпечення вільного доступу до інформації, невтручання у процес поширення і вільного обігу інформації, відсутність цензури. Гарантування необхідних правових умов для здійснення журналістом професійної діяльності є однією з основних проблем у сфері інформаційних відносин.

Конституційно-правовий статус журналіста як суб'єкта інформаційних відносин встановлюється реальним правовим забезпеченням можливості збирати, отримувати, опрацьовувати, створювати, поширювати, знищувати інформацію, її захищеністю, а також юридичною відповідальністю за порушення зазначених прав.

Серед вітчизняних досліджень зазначеної проблематики – роботи І. В. Арістової, К. О. Афанасьєвої, М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барабаша, О. А. Баранова, Ю. О. Гелич, О. В. Каплій, С. М. Квіта, О. Г. Кушніренка, В. А. Ліпкан, В. А. Залізняка, А. І. Марущака, О. В. Нестеренко, Н. І. Петрової, Т. О. Приступенко, П. М. Рабиновича, В. В. Речицького, В. В. Різуна, О. М. Романюк, В. В. Середюк, Т. М. Слїнько, Ю. М. Тодики, Т. С. Шевченка, Ю. С. Шемшученка, В. М. Якубенка. Розробляли це питання зарубіжні науковці Г. В. Алексєєв, І. Л. Бачило, М. І. Бусленко, В. В. Ворошилов, М. К. Заїка, І. І. Засурський, Д. Кіртлі, Ю. М. Колосов, С. Г. Корконосенко, К. Г. Крістіанс, В. Ла Рош, М. Маклюєн, Г. Г. Почепцов, М. Прайс, К. Б. Річардсон, А. Г. Ріхтер, О. Р. Самарцев, М. Факлер, М. О. Федотов та ін.

У демократичній правовій державі журналістська діяльність повинна відповідати певним вимогам, серед яких забезпечення права суспільства бути інформованим про факти і події; використання законних способів збору інформації, надання об'єктивної інформації, коментарів і критики без необґрунтованого втручання у приватне життя, дифамації та невинувачень.

Окремі аспекти інформаційних відносин вже були предметом наукових досліджень, але залишаються не до кінця з'ясованими проблеми основ конституційно-правового статусу журналіста та правового регулювання журналістської діяльності в Україні. Між тим професійна діяльність журналіста набуває все більшого значення в суспільстві, потребують вдосконалення правові механізми, що забезпечують свободу масової інформації в державі. Саме це зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження, необхідність

подальшого теоретичного дослідження конституційно-правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідницьких робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах і відповідно до цільової комплексної програми «Конституційно-правові проблеми забезпечення верховенства права у функціонуванні механізму публічної влади в Україні» (державна реєстрація №0111U000966).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексна розробка науково-методичних основ конституційно-правового регулювання статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин, забезпечення та вдосконалення правових гарантій діяльності журналіста в Україні та національного законодавства у сфері масової інформації.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлені такі наукові завдання:

- з'ясувати сутність конституційно-правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин у правовій державі;
- розкрити сфери та види журналістської діяльності, їх структуру та взаємозв'язок;
- визначити права та обов'язки журналіста як основні елементи його правового статусу;
- проаналізувати міжнародно-правовий та конституційно-правовий досвід регулювання журналістської діяльності;
- визначити основні гарантії журналістської діяльності;
- довести положення, що заборона цензури і свобода масової інформації є основними принципами функціонування ЗМІ та необхідною умовою забезпечення правового статусу журналіста;
- визначити юридичні можливості журналіста у сфері реалізації права на доступ до публічної інформації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері журналістської діяльності.

Предметом дослідження є правовий статус журналіста як суб'єкта інформаційних відносин у конституційно-правовому аспекті.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять діалектичний метод та комплекс спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Загальнонауковий діалектичний метод застосовується в процесі пізнання сутності правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1,

2.2, 2.3). Системно-структурний метод дав змогу розглянути види та сфери журналістської діяльності і гарантії журналістської діяльності (підрозділи 1.2, 2.1). Історичний та порівняльно-правовий методи дозволили простежити суспільні процеси становлення та розвитку журналіста як суб'єкта інформаційних відносин у зарубіжних країнах та на міжнародно-правовому рівні (підрозділ 1.4). Використано також формально-логічний метод при формулюванні таких понять і визначень, як журналіст, свобода інформації, права та обов'язки журналіста, свобода слова, право журналіста на доступ до публічної інформації тощо (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); формально-юридичний метод – при визначенні таких понять, як конституційно-правовий статус журналіста, принципи журналістської діяльності, права та обов'язки журналіста, гарантії діяльності журналіста (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 2.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є комплексним науковим дослідженням теоретико-правових положень конституційно-правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних правових відносин. На основі проведеного дослідження сформульовано нові положення щодо правового статусу журналіста, які визначають його право на отримання та поширення інформації, гарантії реалізації цих прав та обов'язків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичних положеннях, які виносяться на захист.

Уперше:

– надано класифікацію обов'язків журналіста: 1) інформаційні – визначаються законодавством, пов'язані з пошуком, одержанням та поширенням інформації; 2) внутрішньоредакційні – функціонально-посадові, що визначаються статутом редакції, конкретними договірними умовами, інструкціями, положеннями, правилами внутрішнього розпорядку; 3) індивідуальні – що обумовлюються поняттям громадянського обов'язку, кодексами честі, професійною етикою;

– обґрунтовано доцільність на законодавчому рівні закріпити пріоритетність строків відповіді на журналістський запит, що сприятиме професійній діяльності журналіста, яка пов'язана зі збором і поширенням важливої публічної інформації;

– наведено науково-теоретичне обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства, що стосується правового статусу журналіста, з чіткою правовою регламентацією питань, пов'язаних з об'єднанням в одному нормативно-правовому акті інформаційних прав журналістів, гарантій їх діяльності, інформаційних обов'язків

журналістів.

Удосконалено:

– теоретичні підходи до визначення елементного складу правового статусу журналіста, у межах яких запропоновано основними складовими вважати його права, свободи, обов'язки та законні інтереси. До статусу журналіста належить також відповідальність за виконання службових обов'язків, відповідність принципам журналістської етики;

– класифікацію прав журналіста: 1) інформаційні – визначаються законодавством, пов'язані з пошуком, одержанням та поширенням інформації; 2) внутрішньоредакційні функціонально-посадові, що визначаються статутом редакції і конкретними договірними умовами, інструкціями, положеннями, правилами внутрішнього розпорядку;

– класифікацію видів журналістської діяльності, які за змістом можна поділити на 1) редакторську (пов'язану з літературним редагуванням, роботою над формою медіа-тексту); 2) організаторську (діяльність керівної групи конкретного ЗМІ); 3) авторську (творчу), що у свою чергу поділяється на інформаційну, аналітичну та художню публіцистику.

Набули подальшого розвитку положення щодо:

– визначення поняття «попередня цензура» («м'яка цензура») як використання державними органами і посадовими особами способів прямого чи опосередкованого тиску на ЗМІ і журналістів, перешкоджання доступу до інформації з метою створення і поширення інформації для забезпечення власних інтересів і безконтрольної господарської і політичної діяльності;

– визначення терміна «самоцензура» журналістів, яку пропонується вважати формою «м'якої цензури», тобто внутрішнім обмеженням, що визначається журналістом самостійно й стосується меж реалізації свободи слова у висвітленні ним політичних чи інших подій. Як наслідок, самоцензура є різновидом цензури у тому сенсі, що в обох випадках не вся належна інформація доходить до читачького загалу;

– необхідності подальшої гармонізації українського законодавства з міжнародними нормативно-правовими актами, зокрема європейськими, з метою удосконалення регламентації дій посадових осіб державних органів влади у процесі взаємодії з журналістами при наданні їм необхідної інформації;

– визначення правового статусу професійних журналістських творів та регламентація питань, пов'язаних з нерозголошенням джерел інформації, а також питань права інтелектуальної власності на інформацію, яка поширюється через інтернет;

– класифікації конституційно-правових гарантій діяльності журналіста в Україні: нормативно-правові гарантії – сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація й охорона комплексу прав журналістів; організаційно-правові гарантії, що забезпечуються органами спеціальної компетенції;

– положення про важливість імплементації міжнародних принципів журналістської діяльності, які повинні адекватно відобразитися в національному законодавстві, що регламентує діяльність ЗМІ, з метою наближення правового статусу журналіста до світових демократичних стандартів, які б спонукали кожного журналіста виконувати свій професійний обов'язок відповідно до вимог, що висуваються до журналістики, а саме – створювати і поширювати достовірну об'єктивну інформацію, яку б ніхто не міг спростувати.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, запровадження яких на практиці може сприяти подальшому розвитку правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин. Сформульовані висновки можуть бути використані у правотворчій діяльності – при вдосконаленні правового регулювання журналістської діяльності; у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з конституційного права України, при викладанні навчального курсу «Конституційне право України»; у правовиховній роботі – для підвищення рівня інформаційної відкритості суспільства, поінформованості громадян щодо становлення інформаційного суспільства в Україні та особливостей правового регулювання журналістської діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації були представлені на науково-практичних конференціях: «Україна перед глобальними викликами сучасності» (Харків, 5 червня 2014 р.); «Конституційна реформа як вимога сучасності» (Харків, 25 червня 2014 р.); «Державний суверенітет і народний суверенітет у сучасних умовах. VII Тодиківські читання» (Харків, 26-27 вересня 2014 р.); «Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиківські читання» (Харків, 2-3 жовтня 2015 р.); «Юридична осінь 2016 року» (Харків, 15 листопада 2016 р.); «Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм. X Тодиківські читання» (Харків, 27-28 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 наукових працях, з яких чотири в наукових фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому періодичному виданні з юридичного

напрямку, а також у 6 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування) та додатку. Загальний обсяг дисертації – 208 сторінок, із них основна частина – 173 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається стан наукової розробки проблеми, з'ясовується зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, формулюється мета, завдання, визначається об'єкт, предмет і методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про їхню апробацію.

Розділ 1 «Основи конституційно-правового статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Статус журналіста в правовій державі»* розкрито поняття правового статусу журналіста, його залежність від рівня демократизації суспільства.

Доведено, що статус журналіста у правовій державі базується на демократичних цінностях, визнанні свободи слова і заборони цензури, можливості вільно одержувати й поширювати інформацію.

З'ясовано, що в умовах демократичної правової держави журналістська діяльність повинна відповідати певним вимогам, серед яких повага до права людини бути точно інформованою про факти і події, використання тільки законних способів збору інформації, надання об'єктивної інформації, коментарів і критики без необґрунтованого втручання у приватне життя, дифамації та бездоказових звинувачень.

Запропоновано врегулювати питання правового статусу журналіста в одному законі, що дасть змогу уніфікувати вимоги до обов'язків журналістів незалежно від виду ЗМІ, забезпечить гарантії їх професійної діяльності.

Проаналізовано основні системоутворюючі принципи діяльності журналіста, які покладено в основу законодавства більшості демократичних країн і є базовими для журналістики взагалі.

У підрозділі 1.2 *«Види та сфери журналістської діяльності»* досліджено організацію журналістської діяльності, яка передбачає збір, обробку та подання (публікацію) інформації з метою досягнення максимального ефекту при виконанні завдань, що відповідають політиці

редакції або особистим завданням журналіста.

Доведено, що сучасні сфери журналістської діяльності в Україні мають визначену систему і чітку структуру, яка сформувалася за роки незалежності України одночасно з розвитком її правової основи. До цієї системи входять чотири сфери журналістської діяльності: друковані, аудіо та аудіовізуальні сфери діяльності журналістів, інфомагентства та інтернет.

Виокремлено характерні ознаки і типологізуючі фактори сфер журналістської діяльності в Україні, головними ознаками яких є: форма власності, періодичність, характер інформації, цільове призначення, час виходу, обсяг інформації, формат видання.

Обґрунтовано систему видів журналістської діяльності, до якої належать: редакторська (пов'язана з літературним редагуванням, роботою над формою медіа-тексту), організаторська (діяльність керівної групи конкретного ЗМІ) та авторська (творча), що у свою чергу поділяється на інформаційну, аналітичну та художню публіцистику.

У підрозділі 1.3 «Права та обов'язки журналіста як основа ефективного функціонування ЗМІ» досліджено правовий статус журналіста, сукупність його прав і обов'язків, встановлених як законодавчим шляхом, так і системою морально-етичних приписів.

Розглянуто загальні положення конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, які є системоутворюючим елементом правового статусу журналіста. У них фіксуються не лише обов'язкові, необхідні для нормальної життєдіяльності особи та суспільства стандарти поведінки, але й такі, що розкривають основні принципи відносин держави й особистості.

Досліджено, що відповідно до свого статусу, журналіст, як особа, яка виконує громадський обов'язок, реалізує одночасно декілька функцій:

- інформаційну, яка полягає в повідомленні населення з різних питань (збір, створення, редагування матеріалів і повідомлень);
- посередницьку, що проявляється у творчому характері діяльності журналіста і самому посередництві, яке сприяє донесенню відомостей до максимальної кількості користувачів за ланцюгом «джерело інформації – повідомлення – журналіст – аудиторія»; слухач, глядач, читач одержують інформацію опосередковано, через журналіста;
- соціальну, яка полягає у формуванні системи цінностей, що дає можливість ЗМІ займатися просвітницькою діяльністю у суспільстві, впливати на громадську думку.

Визначено, що за українським законодавством права журналіста

поділяються на групи: 1) внутрішньоредакційні права журналістів; 2) права, пов'язані з пошуком, одержанням та поширенням інформації. Для здійснення самостійної професійної діяльності журналіст набуває спеціального правового статусу, при цьому не важливо де працює журналіст, – у друкованому ЗМІ чи на телебаченні, оскільки його професійна діяльність обумовлена фундаментальним правом на доступ до інформації та містить інформаційний продукт.

Доведено, що в процесі виконання професійних обов'язків журналіст, по-перше, є працівником певного ЗМІ, тому повинен виконувати трудові зобов'язання, тобто дотримуватися правил, передбачених у статуті редакції, виконувати вимоги, які висуває журналісту роботодавець, мати відповідні документи; по-друге, журналіст повинен виконувати професійні обов'язки, тобто надавати правдиву і точну інформацію, виявляти професіоналізм, працюючи з одержаною інформацією; по-третє, журналіст має такі ж обов'язки, як і будь-який громадянин держави.

Надано класифікацію обов'язків журналіста: інформаційні, що визначаються законодавством; внутрішньоредакційні – такі, що визначаються статутом редакції і конкретними (договірними) умовами, інструкціями, положеннями, правилами внутрішнього розпорядку; індивідуальні – що походять від поняття громадянського обов'язку, кодексів честі, професійної етики. Зазначено, що в журналістській практиці межі між цими групами, як правило, досить розмиті або зовсім відсутні.

У підрозділі 1.4 «Міжнародно-правовий та конституційно-правовий досвід регулювання журналістської діяльності» проаналізовано міжнародно-правові та конституційно-правові норми, що регламентують журналістську діяльність у сучасному світі та суттєво впливають на відповідну частину профільного українського законодавства.

Визначено основні причини, що впливають на свободу преси у різних країнах, які залежать від культурних, історичних та економічних факторів розвитку суспільства.

Проаналізовано міжнародно-правові акти, що безпосередньо стосуються правового статусу журналіста, встановлюють принципові підходи до законодавчої регламентації міжнародно-правових гарантій реалізації права громадян на інформацію та доступ до інформації, серед яких важливими є такі: незалежність ЗМІ від держави, заборона цензури, недопустимість монополізації ЗМІ, свобода професійної діяльності журналіста, недопустимість зловживання інформацією. Ці

принципові підходи знаходять своє продовження і розвиток у національному законодавстві держав – сторін міжнародних угод, які ратифікували ці акти.

Виокремлено обмеження та санкції до ЗМІ, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності і збереження громадського порядку.

Розділ 2 «Конституційно-правові гарантії діяльності журналіста в Україні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Гарантії журналістської діяльності» проаналізовано умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист прав журналістів в Україні; ці гарантії є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод журналістів в Україні.

Акцентовано увагу на тому, що гарантії журналістської діяльності – це система правових норм і принципів, організаційних засобів і способів, умов та вимог, за допомогою яких забезпечується право на пошук, збирання, одержання, передачу, створення та поширення інформації журналістами.

Виокремлено дві групи правових гарантій журналістської діяльності:

- нормативно-правові гарантії – сукупність правових норм, які гарантують реалізацію й охорону комплексу прав журналіста;
- організаційно-правові гарантії, які забезпечуються органами загальної та спеціальної компетенції.

Констатовано, що сучасне інформаційне законодавство України сформоване на основі Конституції України та міжнародно-правових актів. У ньому розвиваються базові гарантії журналістської діяльності, що сприяє розвитку вільного демократичного інформаційного простору суспільства.

Зазначено, що важливою й унікальною правовою гарантією забезпечення журналістської діяльності є можливість не розкривати джерело інформації або відомості, які дозволяють встановити джерела інформації. Українське законодавство приділяє багато уваги захисту інформаційних джерел журналістів. Так, у статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» журналісту надається право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком, коли ці таємниці оприлюднюються на вимогу суду. Стаття 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» зобов'язує

телерадіоорганізації зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені. Тому право зберігати у таємниці ім'я особи, яка передала інформацію, належить до унікальних прав, які мають виключно журналісти.

Правовий статус журналіста дозволяє йому (за завданням редакції або з власної ініціативи задля реалізації професійних обов'язків) перебувати у зонах стихійного лиха, у місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан. Журналісти, які перебувають у зоні воєнного конфлікту, не отримують акредитацію у Збройних Силах, а мають загально-правовий статус.

Зазначено, що українське законодавство передбачає досить суворі санкції за посягання на життя і здоров'я журналіста. Згідно зі ст. 17 Закону України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» відповідальність за вчинення злочину проти журналіста під час виконання ним професійних обов'язків чи перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за вчинення таких же дій проти працівника правоохоронних органів.

У підрозділі 2.2 «*Заборона цензури в контексті гарантування прав журналістів*» стверджено, що заборона цензури є головним інструментом у забезпеченні свободи поширення масової інформації. У правовій державі свобода журналістської діяльності є головним принципом функціонування преси, радіо і телебачення, а також обов'язковим елементом демократії та необхідною умовою забезпечення громадянам та їх об'єднанням політичного і культурного плюралізму.

Аналіз міжнародних актів дає підстави дійти висновку, що втручання у свободу вираження думки заборонене, однак за певних обставин обмеження свободи вираження думки, як і доступу до інформації, можуть бути виправданими.

Доведено, що перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – це протиправне діяння, яке полягає у створенні перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації окремим журналістом (журналістами) чи засобом масової інформації. Воно може виражатися у:

- здійсненні цензури;
- примушуванні до поширення певної інформації;
- незаконному вилученні накладу друкованої продукції;
- забороні програми до ефіру;
- недопущенні журналіста до участі у прес-конференції;

– безпідставній відмові в акредитації засобу масової інформації чи окремому журналістові;

– безпідставній відмові від поширення певної інформації тощо.

Досвід України в період незалежності засвідчив необхідність надійних правових гарантій демократії, серед яких важливе місце належить свободі думки і слова, свободі інформації в усій багатоманітності її проявів та, передусім у забороні цензури.

Констатовано, що законодавство України відповідає положенням міжнародних актів щодо регулювання професійної журналістської діяльності, але потребує вдосконалення правових механізмів практичної реалізації цензурних заборон.

У підрозділі 2.3 «*Право журналістів на доступ до публічної інформації в Україні*» досліджено правові гарантії доступу журналістів до джерел публічної інформації, яка має важливе соціальне значення, оскільки є засобом забезпечення інформованості населення і необхідною умовою демократичного розвитку держави.

Констатовано, що доступ журналістів до інформації регулюється як на міжнародному рівні, так і на рівні вітчизняного законодавства. Норми, які регулюють доступ журналістів до інформації, можна умовно поділити на дві групи:

– норми, що регулюють доступ журналістів до публічної інформації;

– норми, що регулюють одержання журналістами приватної інформації від фізичних і юридичних осіб.

Зазначено, що в Україні право журналіста на доступ до публічної інформації не є пріоритетним порівняно з правами інших громадян. Але оскільки збір інформації для журналіста є основою професійної діяльності, а доступ до публічної інформації становить зміст його повсякденної діяльності, то саме журналіст відіграє ключову роль в інформуванні населення. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні пріоритетність строків відповіді на журналістський запит, що сприятиме професійній діяльності журналіста, пов'язаній зі збором і поширенням важливої публічної інформації.

Акцентовано увагу на тому, що для журналістської діяльності надзвичайно важливе значення має доступ до суспільно значущої, дійсно необхідної людям інформації. Особливо це стосується журналістів, які висвітлюють боротьбу з корупцією, злочинністю або політичне життя суспільства.

Стверджено, що суспільно необхідною інформацією слід вважати таку, яка свідчить про загрозу державному суверенітету і територіальній

цілісності України, порушення інтересів територіальних громад і прав власності народу України, дозволяє зробити обґрунтований політичний вибір, свідчить про події і факти, які безпосередньо впливають на стан і характер людського життя, забезпечує реалізацію конституційних прав, основних свобод і обов'язків, запобігає введенню суспільства в оману, а також свідчить про шкідливі екологічні й інші наслідки від дії та/або бездіяльності суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає у комплексній розробці науково-методичних основ конституційно-правового регулювання статусу журналіста як суб'єкта інформаційних відносин, забезпечення та вдосконалення правових гарантій діяльності журналіста в Україні та національного законодавства у сфері масової інформації.

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки.

1. Статус журналіста у правовій державі базується на демократичних цінностях, визнанні необхідності свободи слова і заборони цензури, можливості вільно одержувати й поширювати інформацію. Українське законодавство передбачає баланс між правами журналістів на свободу слова й інформації та їх відповідальністю за поширення недостовірної інформації, яка забезпечує своєчасну передачу правдивої суспільно значимої інформації від її джерел до суспільства, аби кожен громадянин мав змогу визначити своє місце і роль серед подій і проблем та прийняти адекватне й усвідомлене рішення.

2. В умовах справжньої демократії журналістська діяльність повинна відповідати певним вимогам, які зафіксовані у професійних кодексах, а саме: повага до права суспільства бути точно інформованим про факти і події; використання тільки належних способів збору інформації; надання об'єктивної інформації, коментарів і критики без втручання у приватне життя, дифамації і недоведених звинувачень.

3. Основними складовими елементами правового статусу журналіста є його права, свободи, обов'язки та законні інтереси. До статусу журналіста належить також відповідальність за невиконання своїх обов'язків та гарантії його прав.

Принцип незалежності ЗМІ, принцип доступності джерел суспільно значимої інформації, принцип справедливості та інші основоположні засади журналістської діяльності повинні мати адекватне відображення в національному законодавстві, яке регламентує діяльність

ЗМІ з метою наближення правового статусу журналіста до світових демократичних стандартів, які б спонукали кожного журналіста виконувати свій професійний обов'язок відповідно до вимог, що висуваються до журналістики, а саме – створювати і поширювати достовірну інформацію, яку б ніхто не міг спростувати.

4. В українському законодавстві передбачено широкий спектр прав журналіста. За змістом їх можливо поділити на дві групи: 1) інформаційні права, пов'язані з пошуком, одержанням та поширенням інформації; 2) внутрішньоредакційні права. Для здійснення самостійної професійної діяльності журналіст має і використовує права, при цьому неважливо, де працює журналіст, – у друкованому ЗМІ чи на телебаченні, тому що його природа обумовлена правом інтелектуальної власності і фундаментальним правом доступу до інформації.

До внутрішніх прав журналіста у редакції належать право на внутрішню редакційну професійну незалежність журналіста, тобто право відмовитися від підготовки та публікації матеріалу, який суперечить переконанням журналіста; право висловлювати свої власні думки й оцінки у повідомленнях і матеріалах, призначених для поширення за його підписом, і право відкликати свій підпис під матеріалом або сам матеріал, зміст якого, на його думку, був спотворений у процесі редакційної підготовки. Журналіст, володіючи статусом штатного працівника редакції ЗМІ, має також право брати участь в обговоренні та ухваленні статуту редакції.

5. Вважаємо за доцільне на законодавчому рівні урегулювати питання правового статусу журналіста, об'єднавши в одному законі норми щодо журналістської діяльності у різних ЗМІ, що забезпечить рівність журналістів, усуне деякі правові колізії, пов'язані із невизначеністю статусу журналістів сфери інтернет-медіа.

6. У процесі виконання професійних обов'язків журналіст, по-перше, є працівником певного ЗМІ, тому повинен виконувати трудові зобов'язання, тобто дотримуватися правил, передбачених у статуті редакції, виконувати вимоги, які висуває журналісту роботодавець, мати відповідні документи; по-друге, журналіст повинен виконувати професійні обов'язки, тобто надавати правдиву і точну інформацію, виявляти професіоналізм, працюючи з одержаною інформацією; по-третє, журналіст має такі ж обов'язки, як і будь-який громадянин держави.

Автор дисертаційного дослідження пропонує класифікацію обов'язків журналіста та виокремлює дві групи гарантій журналістської діяльності: нормативно-правові гарантії – сукупність правових норм, які

гарантують реалізацію й охорону комплексу прав журналіста; організаційно-правові гарантії, які складаються з органів загальної компетенції й органів спеціальної компетенції.

7. Свобода преси є головним принципом функціонування преси, радіо і телебачення у правовій державі, а також обов'язковим елементом демократії. З метою захисту права на свободу вираження думки надзвичайно важливо, щоб журналістська діяльність була незалежною від державного контролю. Головною метою регулювання діяльності засобів масової інформації в демократичному суспільстві повинно стати сприяння розвитку незалежних ЗМІ, що забезпечить реалізацію права населення на одержання інформації з різних джерел.

8. Заборона державної цензури є головним елементом у забезпеченні свободи поширення масової інформації. Пропонується визначення поняття «попередня цензура» («м'яка цензура») як використання державними органами і посадовими особами способів прямого чи опосередкованого тиску на ЗМІ і журналістів з метою забезпечення власних інтересів і безконтрольної господарської і політичної діяльності.

«Самоцензуру» журналістів слід вважати формою «м'якої цензури», а саме, як внутрішні обмеження, які визначають самі журналісти щодо меж реалізації свободи слова у висвітленні політичних чи інших подій. Як наслідок, самоцензура є різновидом цензури у тому сенсі, що інформація в обох випадках не доходить до читачького загалу.

9. Важливою гарантією діяльності журналіста є його право перебувати у зоні стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових заворушень, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан. Журналісти, які перебувають у зоні воєнного конфлікту, не отримують акредитацію у Збройних Силах, а мають загально-правовий статус.

10. В Україні право журналіста на доступ до публічної інформації не є пріоритетним порівняно з правами інших громадян. Але оскільки збір інформації для журналіста є основою професійної діяльності, а доступ до публічної інформації становить зміст його повсякденної діяльності, то саме журналіст відіграє ключову роль в інформуванні населення. Запропоновано закріпити на законодавчому рівні пріоритетність строків відповіді на журналістський запит, що сприятиме професійній діяльності журналіста, пов'язаній зі збором і поширенням важливої публічної інформації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Поклонская О. И. Журналист в политико-правовом пространстве. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 245–250.

2. Поклонская О. И. Право журналистов на доступ к публичной информации. *Leges et Vita = Закон и Жизнь*. 2017. № 10/2. С. 66–71.

3. Поклонська О. Заборона цензури в контексті гарантування прав журналістів. *Supremația Dreptului = Верховенство права*. 2017. № 4. С. 65–73.

4. Поклонська О. Права та обов'язки журналіста як основа ефективного функціонування ЗМІ. *Форум права* : електрон. наук. фах. вид. Харків, 2017. № 3. С. 166–171. URL: irbis-nbuv.gov.ua(дата звернення: 15.12.2017).

5. Поклонська О. Правові гарантії журналістської діяльності. *Проблеми законності*. Харків, 2017. Вип. 139. С. 31 - 42.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Поклонская О. И. Влияние международно-правовых стандартов на конституционно-правовое регулирование журналистской деятельности. *Державний суверенітет і народний суверенітет у сучасних умовах. VII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (26–27 верес. 2014 р.). Харків, 2014. С. 130-132.

2. Поклонская О. И. Конституционно-правовые гарантии журналистской деятельности в Украине. *Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (2–3 жовт. 2015 р.). Харків, 2015. С. 81–82.

3. Поклонская О. И. Правовые основы деятельности журналиста в Украине : тези доп. на всеукр. наук.-практ. конф. «Україна перед глобальними викликами сучасності» (XXVII Харків. політолог. читання), Харків, 5 черв. 2014 р. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2014. № 4. С. 342–344.

4. Поклонская О. И. Статус журналиста в правовом государстве. *Конституційна реформа як вимога сучасності* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників наук.-практ. інтернет-конф.ї (Харків, 25 черв. 2014 р.). Харків, 2014. С. 37–39. URL: <http://nauka.nlu.edu.ua/download/konst.pdf> (дата звернення: 15.12.2017).

5. Поклонська О. І. Конституційний принцип заборони цензури і його вплив на діяльність журналістів. *Конституція України в контексті сучасних конституційних парадигм. X Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. (27–28 жовт. 2017 р.). Харків : Права людини, 2017. С. 140–141.

6. Поклонська О. І. Конституційно-правове регулювання журналістської діяльності: порівняльно-правовий аспект. *Юридична осінь 2016 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників всеукр. наукової конф. молодих учених, 15 листоп. 2016 р. Харків, 2016. С. 47–49.

АНОТАЦІЯ

Поклонська О. І. Журналіст як суб'єкт інформаційних відносин: конституційно-правовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2018.

У роботі досліджується журналіст як суб'єкт інформаційних відносин в конституційно-правовому аспекті.

Розкриваються поняття, ознаки та системоутворюючі елементи правового статусу журналіста, пропонується класифікація прав та обов'язків журналіста, визначаються сфери та види журналістської діяльності, їх структура та взаємозв'язок; аналізується міжнародний досвід конституційно-правового регулювання журналістської діяльності.

Констатується, що сучасне інформаційне законодавство в Україні сформоване на основі Конституції України та міжнародно-правових актів. У ньому розвиваються базові гарантії журналістської діяльності, що сприяє розвитку вільного демократичного інформаційного простору суспільства.

Обґрунтовується висновок, що заборона державної цензури є головним елементом у забезпеченні свободи створення і поширення масової інформації.

Зазначається, що в Україні право журналіста на доступ до публічної інформації не є пріоритетним порівняно з правами інших громадян. Але оскільки збір інформації для журналіста є основою професійної діяльності, а доступ до публічної інформації становить зміст його повсякденної діяльності, то саме журналіст відіграє ключову

роль в інформуванні населення. Обґрунтовано доцільність на законодавчому рівні закріпити пріоритетність відповіді на журналістський запит, що сприятиме професійній діяльності журналіста, яка пов'язана зі збором і поширенням важливої публічної інформації.

Ключові слова: журналіст, правовий статус журналіста, цензура, доступ до інформації, інформаційні відносини.

АННОТАЦИЯ

Поклонская О. И. Журналист как субъект информационных отношений: конституционно-правовой аспект. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2018.

Диссертация является комплексным научным исследованием теоретико-правовых основ конституционно-правового статуса журналиста как субъекта информационных правовых отношений. Сформулированы новые положения о статусе деятельности журналиста, которые определяют его право на получение, распространение информации, гарантии реализации этих прав и обязанностей.

Автор представляет общетеоретическую комплексную разработку научно-методических основ конституционно-правового регулирования статуса журналиста как субъекта информационных отношений, обеспечения и совершенствования правовых гарантий деятельности журналиста в Украине и национального законодательства в сфере свободы массовой информации.

Раскрыты понятие, признаки и системообразующие элементы правового статуса журналиста, предлагается классификация прав и обязанностей журналиста, определены сферы и виды журналистской деятельности, их структура и взаимосвязь; проанализирован международный опыт конституционно-правового регулирования журналистской деятельности.

Констатируется, что современное информационное законодательство в Украине сформировано на основе Конституции Украины и международно-правовых актов. В нем развиваются базовые гарантии журналистской деятельности, способствующие дальнейшему

развитию свободного демократического информационного пространства Украины.

Аргументировано положение о необходимости на законодательном уровне закрепить приоритетность ответа на журналистский запрос, что будет способствовать профессиональной деятельности журналиста, связанной со сбором и распространением важной публичной информации.

Доказано, что вопросы правового статуса журналиста целесообразно урегулировать в одном законе, который обеспечил бы равенство всех журналистов, устранил некоторые правовые коллизии, связанные с неопределенностью статуса журналиста в сфере интернет-медиа.

Обосновывается вывод, что запрет государственной цензуры является главным элементом в обеспечении свободы и распространения массовой информации.

Ключевые слова: журналист, правовой статус журналиста, цензура, доступ к информации, информационные отношения.

ANNOTATION

Poklonska O.I. Journalist as a subject of information relations: constitutional and legal aspect. – The text of thesis exists on a manuscript's rights.

Thesis for the Candidate of Sciences in Law degree of speciality 12.00.02 "Constitutional Law; municipal law». - Yaroslav the Wise National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The journalist is explored as a subject of information relations: the constitutional and legal aspect.

The author provides a general theoretical development of the scientific and methodological foundations of the constitutional and legal regulation of the status of a journalist as a subject of information relations, providing and improving legal guarantees for journalist activities in Ukraine and national legislation in the area of freedom of mass information.

The concept, signs and system-forming elements of the journalist's legal status are discovered, rights and duties of journalist are classified, the spheres and types of journalistic activity, their structure and interrelations are defined; the foreign and international experience of the constitutional and legal regulation of journalistic activity is analyzed.

It is proved that modern information legislation in Ukraine is formed

on the basis of the Constitution of Ukraine and international legal acts. It develops basic guarantees of journalistic activities that contribute to the further development of the free democratic information space of the state.

It is noted that in Ukraine the journalist's right to access public information is not a priority in comparison with the rights of other citizens. However, whilst collecting information is the basis of professional activity for a journalist, and access to public information is the content of professional activity, it is the journalist who plays a key role in informing the public.

The conclusion is justified that the prohibition of state censorship is the main element in ensuring freedom and dissemination of mass information.

Keywords: journalist, legal status of journalist, censorship, access to information, information relations.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент В.В.Речицький

Підписано до друку 10.05.2018 р. Формат 60x90/ $\frac{1}{16}$
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 156.

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77